

LUCYNA PRZYBYLSKA

Wydział Oceanografii i Geografii
Uniwersytet Gdański

Nazwy ulic związane z życiem religijnym w miastach archidiecezji gdańskiej

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie rodzajów i zróżnicowania przestrzennego nazw ulic związanych z religią w miastach archidiecezji gdańskiej. Źródłem informacji o liczbie i oficjalnych nazwach ulic w miastach była baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego. Nazwy religijne ulic miast archidiecezji gdańskiej wskazują głównie na rzymskokatolicką tradycję (99%). Tylko ul. Menonitów w Gdańsku pochodzi z innego wyznania chrześcijańskiego, a pozostałe 48 nazw wywodzi się spoza chrześcijańskiego kręgu religii starożytnych Greków i Rzymian czy religii ludów słowiańskich i bałtyjskich. Liczba i rodzaj nazw ulic związanych z religią zależy od wielkości jednostki osadniczej oraz jej przeszłości.

Słowa kluczowe: archidiecezja gdańska, nazwy ulic, święci patroni.

Obszarem badań niniejszego artykułu są miasta archidiecezji gdańskiej. Pod względem osadniczym stosunkowo nieduży obszar archidiecezji (3102 km²) z siecią 12 miast należy do najbardziej zurbanizowanych w kraju (84,8%), po diecezji katowickiej i gliwickiej¹. Największe miasta archidiecezji, Gdańsk i Gdynia, wraz z Sopotem są miastami na prawach powiatu i tworzą razem Trójmiasto. Z kolei sąsiednie miasta Rumia, Reda i Wejherowo określane bywają Małym Trójmiastem Kaszubskim (powiat wejherowski). W środkowo-zachodniej części archidiecezji położone jest Żukowo (powiat kartuski), zaś na południu Pruszcz Gdański (powiat gdański). Na północy archidiecezji leżą miasta powiatu puckiego (Hel, Jastarnia, Władysławowo, Puck).

Przedmiotem badań uczyniono nazwy ulic (plateonimy) będące dominującym komponentem urbanonimii (nazewnictwa miejskiego)². Nazwami miejskimi, należącymi do jednej z wielu kategorii nazw geograficznych, zajmuje się onomastyka, czyli nauka o nazwach własnych, której celem jest „nie tylko rejestracja, opis

¹ *Statystyka Diecezji Kościoła Katolickiego w Polsce 1992–2004*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Warszawa 2006, s. 110.

² M. Jaracz, *Sposoby nominacji bydgoskich kościołów i kaplic*, w: *Nazwy mówią*, red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2004, s. 139.

i klasyfikacja nazw z różnych kategorii, ale też ukazywanie wzajemnych związków między nazwami własnymi a historią, kulturą, religią i tzw. językowym obrazem świata, w którym odbija się system wartości społecznych, mód, wpływów obcych³.

Nazwy miejskie związane z religią, kultem Małgorzata Jaracz zalicza do grupy nazw sakralnych⁴. Z kolei Edward Breza posługuje się terminem nazwy kultowe, rozumianymi jako te, „które zawierają określenie Boga, Jego Matki i świętych” oraz nazwy „utrwalające nazwy kultu, ludzi sprawujących kult i nazwy przedmiotów służących do kultu” i zalicza je do nazw kulturowych⁵. Można też podzielić kultowe nazwy miejscowe na dwie podstawowe grupy: nazwy pogańskie, przedchrześcijańskie oraz nazwy chrześcijańskie⁶. Nazwy ulic, rond, placów i alei wywodzące się z tradycji religijnej autorka niniejszego artykułu we wcześniejszej swojej pracy nazywała hierotoponimami⁷. W tym artykule zamiennie stosowane będą określenia: „nazwy religijne”, „nazwy kultowe”, „nazwy sakralne” oraz „hierotoponimy”.

Źródłem informacji o liczbie ulic oraz ich oficjalnych nazwach była elektroniczna baza danych zawarta w Krajowym Rejestrze Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju TERYT, prowadzonym przez Główny Urząd Statystyczny stosownie do ustawy o statystyce publicznej z poł. 1995 r. i rozporządzenia Rady Ministrów z końca 1998 r⁸. Wspomniany rejestr jest bardzo przydatnym źródłem informacji dla badaczy współczesnych nazw ulic w Polsce. Centralny katalog ulic obejmuje nazwy ulic, zgodnie z brzmieniem uchwał o ich nadaniu, zestawiony alfabetycznie; każda ulica w katalogu posiada nadany jej w urzędzie statystycznym niepowtarzalny identyfikator. Nazwy ulic można przeglądać w podziale na gminy i powiaty (wcześniej wybierając z listy województwo), bądź wpisując odpowiednią frazę, szukać danej nazwy ulicy w całym kraju. Katalog jest na bieżąco aktualizowany kierowanymi do urzędów statystycznych uchwałami odpowiednich organów o zmianie bądź nadaniu nazw ulic. Zatem, aby dowiedzieć się o wcześniejszych brzmieniach ulic nadal ważne miejsce zajmują studia materiałów kartograficznych i dokumentów w archiwach miejskich, a zmian nie brakowało przecież w pierwszych latach

³ R. Przybylska, *Wstęp do nauki o języku polskim. Podręcznik dla szkół wyższych*, Kraków 2003, s. 231.

⁴ M. Jaracz, *dz. cyt.*, s. 140.

⁵ E. Breza, *Nazwy kultowe na Pomorzu Gdańskim*, „Acta Universitatis Lodensis. Folia Linguistica” 1993, nr 27, s. 15; cyt. za. M. Jaracz, *dz. cyt.*, s. 140.

⁶ M. Buczyński, *Pamiętkowe nazwy miejscowe w językach słowiańskich*, Lublin 1997, s. 16-69; cyt. za. M. Jaracz, *dz. cyt.*, s. 140.

⁷ Toponomastyka (toponimia) to dział językoznawstwa poświęcony nazwom geograficznym; ze względu na odmiennosc obiektów geograficznych wyodrębnia się: hydronimię (nazewnictwo wodne), oronimię (górskie), choronimię (krajów), mikrotoponimię (drobne obiekty terenu) (A. Czerny, *Teoria nazw geograficznych*, Warszawa 2011, s. 15). Termin „hierotoponim” powstał na wzór wymienionych innych rodzajów nazewnictwa (hieros z gr. święty, topos – miejsce).

L. Przybylska, *Zróznicowanie przestrzeni sakralnej Gdyni*, Gdynia – Pelplin 2008, s. 104-111.

⁸ Krótką charakterystykę bazy danych TERYT zawiera wstęp do *Katalogu ulic województwa pomorskiego*, Gdańsk 2000, s. 3.

po II wojnie światowej, w czasach rodzącej się PRL, jak i po 1989 r., gdy w latach 90. samorządy usuwały działaczy komunistycznych z patronatu ulic.

Podczas wieloletnich badań nazw religijnych ulic w Gdyni autorka pracy zauważyła, iż występują rozbieżności pomiędzy liczbą i brzmieniem tego typu ulic w różnych nośnikach informacji. Niestety, w tak przydatnym źródle informacji jakim jest wspomniana ogólnopolska baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego, występuje kilka nieścisłości. Przykładowo: Wzgórze św. Stanisława Kostki zaklasyfikowano jako „ulica”, podczas gdy uchwała z 1999 r. precyzuje następująco: „Wzgórze, położonemu pomiędzy ulicami: Słupecką, Zakopiańską, Pomorską i Tatrzańską, nadaje się nazwę – Wzgórze św. Stanisława Kostki”⁹. Zatem w dzielnicy Działki Leśne nie ma ulicy Wzgórze św. Stanisława Kostki, ale pewien obszar został tak nazwany. Z drugiej zaś strony porównanie nazw kultowych ulic wg oficjalnego spisu ulic w Pucku, udostępnionego autorce przez Urząd Miasta, z bazą TERYT skłania do wniosku, że ta ostatnia jest prawidłowo prowadzona¹⁰.

Pod pojęciem „ulica” w dalszej części artykułu rozumiane będą nie tylko ulice, ale także aleje oraz rzadziej występujące skwery, place, mosty i ronda, zamieszczone we wspomnianym rejestrze we wspólnej kategorii „ulice”. Informacje nt. ulic miast archidiecezji gdańskiej zawarte w artykule zostały zebrane w czerwcu 2011 r.¹¹

Celem artykułu jest odpowiedź na następujące pytania: jaki jest udział nazw religijnych w ogólnej liczbie ulic 12 miast archidiecezji gdańskiej? Ponadto w pracy zawarto próbę wyjaśnień zróżnicowania przestrzennego nazw kultowych ulic diecezji. Omówiono także ich zróżnicowanie wg podziału stosowanego we wcześniejszych pracach autorki, a mianowicie pochodzące od 1. świętych i błogosławionych; 2. osób duchownych oraz 3. pozostałe religijne nazwy¹². Wydzielając dwie pierwsze grupy przyjęto założenie, że w oficjalnej nazwie ulicy przed imieniem patrona powinien znajdować się tytuł: ksiądz, święty, biskup, pastor itp. Wyjątek uczyniono dla postaci papieży¹³. Sposób zapamiętania patrona jest niezwykle ważny dla osób młodych, przyszłych pokoleń i przybyszów (turystów, imigrantów), czyli uczących się tradycji ojców. Wiele też mówi o społeczności lokalnej, jej przywiązaniu do religii.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż wśród 4296 nazw ulic 12 miast archidiecezji gdańskiej tylko 173 nazwy (4%) związane są z religią (por. tab. 1). W grupie nazw kultowych ulic przeważają nazwy związane z chrześcijaństwem (99%). Jednoznacznie tylko ul. Menonitów w Gdańsku wskazuje na inną niż rzymskokatolicką tradycję, mimo iż w XIX i na pocz. XX w. liczniejszą mniejszość religijną stanowiła ludność żydowska (1-4% ludności Gdańska), a nie menonici (0,4-0,5%)¹⁴.

⁹ Uchwała nr XIV/530/99 Rady Miasta Gdyni z 29 grudnia 1999 r., w zbiorach autorki.

¹⁰ *Alfabetyczny spis nazw ulic i placów w mieście Puck (stan na dzień 10.06.2011 r.)*, w zbiorach autorki.

¹¹ *Krajowy Rejestr Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju*, baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego, <http://www.stat.gov.pl/GUS> (odczyt z dn. 16 czerwca 2011 r.).

¹² L. Przybylska, *Zróżnicowanie przestrzeni...*, s. 105.

¹³ Oprócz Jana Pawła II w archidiecezji gdańskiej nie spotyka się patronatu innych papieży.

¹⁴ *Historia Gdańska*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1998, t. 4, s. 507.517.

Tab. 1. Nazwy religijne ulic miast archidiecezji gdańskiej

Miasta	Mieszkańcy	Ulice		
		Ogółem	Nazwy religijne	
			Ogółem	w %
Gdańsk	451 605	1673	68	4,1
Gdynia	247 720	939	54	5,8
Hel	3 834	26	0	0,0
Jastarnia	3 979	59	6	10,2
Pruszcz Gdański	25 865	222	8	3,6
Puck	11 290	108	3	2,8
Reda	20 071	183	4	2,2
Rumia	45 148	331	9	2,7
Sopot	37 968	146	1	0,7
Wejherowo	46 737	217	11	5,1
Władysławowo	15 113	314	7	2,2
Żukowo	6 466	78	2	2,6
Razem	915 796	4296	173	4,0

Źródło opracowanie własne na podstawie *Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju*, baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego, <http://www.stat.gov.pl/GUS> (odczyt z dn. 16 czerwca 2011 r.); Liczba ludności, stan na 31 grudnia 2009 r.; zob. *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl> (odczyt z dn. 30 czerwca 2011 r.).

W nielicznej grupie nazw kultowych ulic co piąta wyróżnia się słowem „święty” lub „błogosławiony” (np. ul. św. Piotra, Zaułek św. Bartłomieja w Gdańsku), a co trzecia zaczyna się od słów „księdza”, „biskupa”, „opata” lub „siostry”, czyli osób posiadających święcenia kapłańskie lub złożone śluby zakonne (np. ul. ks. Leona Heykego w Rumi czy ul. Siostry Faustyny w Żukowie). Pozostałe zaś to bardzo różnorodna grupa nazw pochodząca: a. od miejsc i obiektów związanych z religią, jak np. Klasztorna w Żukowie; b. od pełnionej funkcji w Kościele, np. ul. Biskupia w Gdańsku; c. od nazw zakonów, np. ul. Urszulanek w Gdyni; d. od innych wyznań – ul. Menonitów w Gdańsku; e. od imion bogów niechrześcijańskich, np. ul. Posejdona w Gdańsku; f. nawiązujące do osoby Najświętszej Marii Panny, np. ul. Mariacka w Gdyni; g. od świąt i wydarzeń religijnych, np. ul. Wniebowstąpienia w Wejherowie; h. od całokształtu osiągnięć religijnych – ul. Dziedzictwa Jana Pawła II w Pucku.

Udział religijnych nazw ulic w poszczególnych miastach archidiecezji gdańskiej jest mocno zróżnicowany i waha się od 0% w Helu aż do 10,2% w Jastarni (por. tab. 1). Znamienne, że wymienione miasta po pierwsze sąsiadują ze sobą, a po drugie są najmniejszymi w archidiecezji! W Jastarni księża katolicycy patronują pięciu ulicom a św. Rozalia placowi (wśród tylko 59 ulic w mieście),

podczas gdy w Helu nie ma ani jednej nazwy ulicy związanej z religią. Skąd taka różnica? Odpowiedzi należy szukać w historii dawnej i najnowszej. Hel po wystąpieniu Lutra, podobnie jak Gdańsk, z którym był mocno związany¹⁵, opowiedział się po jego stronie. W tej części Półwyspu Helskiego protestanci stanowili większość przez kilka wieków. Dopiero po odzyskaniu niepodległości w Helu w latach 20. przywrócono najpierw ośrodek duszpasterski, a następnie w 1936 r. parafię rzymskokatolicką. Jastarnia zaś od wieków pozostawała ośrodkiem żywej wiary katolickiej tutejszych rybaków¹⁶. Polska czasów PRL pogłębiła różnice lokalne obu osad. Hel został zmilitaryzowany stając się osadą wojskowo-rybacką, z całym bagażem zjawisk społecznych związanych z koegzystencją tubylców z ludnością napływową.

Historia Sopotu, podobnie jak Helu, spleciona była z dziejami Gdańska. Od początków XIX w. zaczęła kurczyć się polska własność ziemska, a nadmorska wieś rybacka wyludniać. W 1804 r. dobra Przebendowskich – praktycznie cały Sopot – nabył kupiec Karol Krzysztof Wegner¹⁷. To tu mieszkańcy Wolnego Miasta budowali wille, przyjeżdżali na letni odpoczynek. Do niedawna uzdrowisko Sopot nie posiadało żadnego świętego patrona ulicy, jedynie ulicę dedykowaną ks. Augustynowi Kordeckiemu, przed wojną zwaną Südbadstrasse, z racji lokalizacji przy Łazienkach Południowych¹⁸. Znamienne, że w archidiecezji znajdują się jeszcze dwie ulice siedemnastowiecznego przeora Jasnej Góry, w Gdyni i Pruszczu Gdańskim, ale w oficjalnej nazwie bez tytułu „ksiądz”. Jest to jeden z wielu przykładów różnic lokalnych w sposobie upamiętnienia wybitnych świętych i kapłanów. Podobnie jest w przypadku postaci św. Królowej Jadwigi, ks. Piotra Ściegiennego i innych wielkich Polaków.

Natomiast duży udział nazw sakralnych ulic w Wejherowie (5,1%) łączyć można ze zlokalizowaną tu kalwarią i zespołem klasztornym, bowiem w mieście znajduje się ul. Kościelna, Klasztorna, Krzyżowa i Kalwaryjska. W żadnym innym mieście archidiecezji gdańskiej nie ma tylu nazw ulic o genezie religijnej wywodzących się od obiektów kultu lub z nim związanych. Również tylko w tym mieście znajduje się ul. Wniebowstąpienia.

Analizując zróżnicowanie przestrzenne sakralnych nazw ulic w archidiecezji gdańskiej zauważono odmienny udział trzech kategorii nazw w największych

¹⁵ Np. Hel wchodził w skład Wolnego Miasta Gdańsk za czasów napoleońskich. Najnowsze opracowanie historii Helu prezentuje M. Kuklik, *Tryptyk helski*, cz. 1, do 1920 r., Gdańsk 2010.

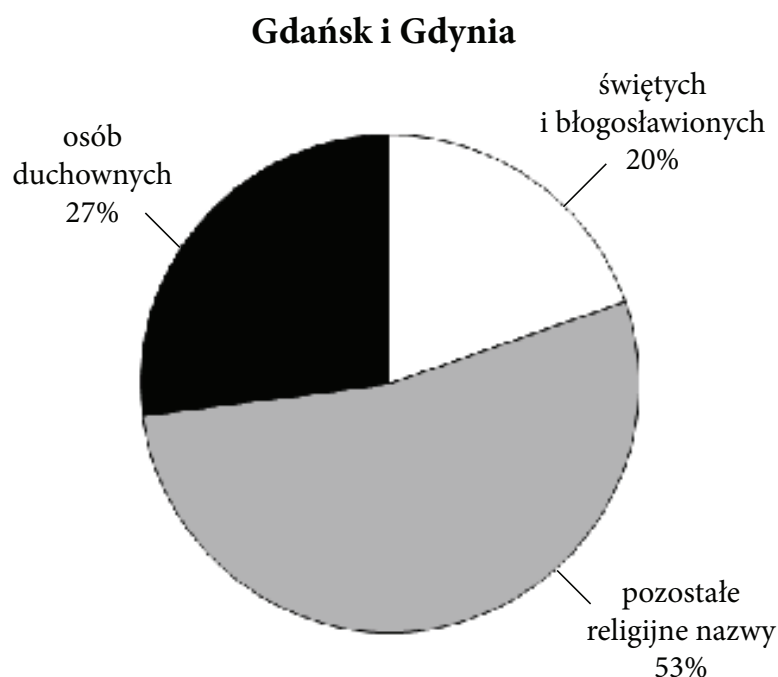
¹⁶ O specyficznym typie kultury religijnej Kaszubów, charakteryzującym się silnym związkiem z instytucją Kościoła, przywiązaniem do głoszonych przezeń prawd wiary i norm etycznych piszą m.in.: C. Obracht-Prondzyński, *Rola Kościoła i wartości związanych z religią w życiu społeczności kaszubskiej (ze szczególnym uwzględnieniem okresu po II wojnie światowej)*, w: *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X-XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001, s.292-315; J. Borzyszkowski, *Kościół katolicki a Kaszubi i „sprawa kaszubska” w XIX i XX wieku*, w: *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X-XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001, s. 236-264.

¹⁷ *Historia Gdańska*, t. 3, s. 12.

¹⁸ W bazie danych TERYT nie ma ulicy Zdrój św. Wojciecha, której tabliczka znajduje się w pasie nadmorskim przy granicy z Gdańskiem.

miastach, Gdańsku i Gdyni oraz w pozostałych, znacznie mniejszych. Największa różnica w grupie dużych i małych miast wiąże się z kategorią ulic określoną mianem „pozostałe religijne nazwy”, które stanowią tylko 22% nazw ulic w małych miastach, a ponad dwa razy więcej (53%) w Gdańsku i Gdyni (por. ryc. 1 i 2). Po pierwsze związane jest to z tradycją monastyczną największego i najstarszego miasta regionu. Tylko w Gdańsku występuje grupa nazw ulic pochodząca od nazw zakonów związanych z historią miasta, jak pl. Dominikański czy ul. Cystersów. W innych zaś miastach są to pojedyncze ulice, jak ul. Urszulanek w Gdyni czy ul. Klasztorna w Wejherowie i Żukowie. Po drugie wyłącznie w Gdyni i Gdańsku znajdują się ulice pochodzące od bogów i bogiń starożytnych Egipcjan, Rzymian i Greków (aż 23 w Gdyni i 22 w Gdańsku). Z kolei nawiązania do wierzeń słowiańskich występują w Gdyni (ul. Perkuna i ul. Światowida) oraz Władysławowie (Promenada Światowida)¹⁹. Warto zwrócić uwagę, że nie uwzględniając wymienionych niechrześcijańskich nazw ulic obliczone w tab. 1 wskaźniki udziału nazw religijnych w mieście znacznie się zmniejszą w przypadku Gdyni (3%) i Gdańska (2,7%).

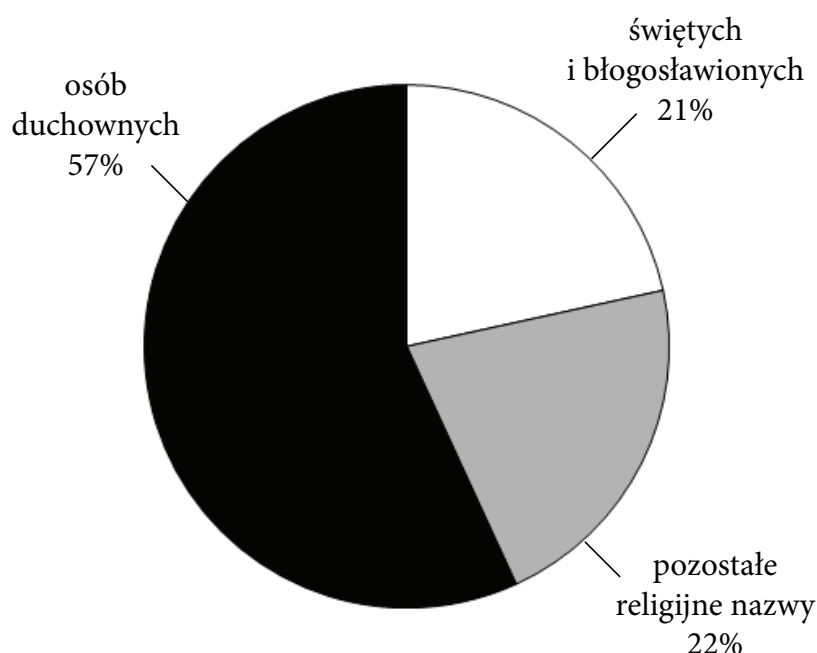
Ryc. 1. Rodzaje religijnych nazw ulic w Gdańsku i Gdyni

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 1.

¹⁹ Współcześnie do wierzeń i mitologii Słowian odwołują się prawnie zarejestrowane w Polsce związki wyznaniowe Rodzimy Kościół Polski i Rodzima Wiara (*Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006–2008*, Warszawa 2010, s. 129). Fakt, że na gminę miasta Władysławowo składa się kilka sołectw i oddalonych od siebie jednostek osadniczych (Tupadły, Chałupy, Jastrzębia Góra, Chłapowo, Karwia, Ostrowo, Rozewie), nie został wyróżniony w bazie TERYT. Promenada Światowida znajduje się w Jastrzębiej Górze.

Ryc. 2. Rodzaje religijnych nazw ulic w małych miastach archidiecezji gdańskiej

Małe miasta archidiecezji gdańskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 1.

Udział ulic zaczynających się zazwyczaj od słów „świętego” lub „błogosławionego” w małych i dużych miastach jest niemal identyczny (por. ryc. 1 i 2). Zazwyczaj w małych miastach znajduje się jedna lub dwie ulice, którym patronuje błogosławiona lub kanonizowana osoba (nie licząc np. ul. Jana Pawła II, którego zaliczono do kategorii osób duchownych ze względu na brak w nazwie ulicy słowa „błogosławionego”). Z wyjątkiem bł. ks. Jerzego Popiełuszki (Pruszcz Gdański) pozostali patroni pochodzą z dawnych czasów, w tym biblijnych. Najczęściej na patrona ulicy w całej archidiecezji, zarówno w mniejszych miastach (Pruszcz Gdański, Reda, Władysławowo), jak i w największych (Gdańsk, Gdynia) wybierany jest św. Wojciech. Wniosek ten jest zbliżony z badaniami autorki miast wojewódzkich, gdzie również ul. św. Wojciecha widnieje najczęściej na planach tychże miast, co wskazuje na silny związek miast z patronem Polski, jak i w przypadku omawianego obszaru z patronem archidiecezji gdańskiej²⁰. Ponadto ulicom i placom mniejszych miast patronuje św. Józef (Reda, Rumia), św. Jacek (Wejherowo), św. Jan (Wejherowo) oraz wspomniana wcześniej św. Rozalia (Jastarnia). W przestrzeni miejskiej omawianej archidiecezji trzykrotnie pojawia się także ul. Świętojańska (Rumia, Gdańsk, Gdynia). W Gdyni wg bazy ulic *Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju* znajdują się ulice lub place św. Mikołaja, św. Piotra, św. Faustyny, św. Antoniego, św. Wojciecha, ul. Świętojańska, Wzgórze św. Stanisława

²⁰ L. Przybylska, *Nazwy sakralne ulic miast wojewódzkich*, „Peregrinus Cracoviensis” 2011, z. 22, s. 165-175.

Kostki, św. Andrzeja, św. Kazimierza królewicza oraz bł. Królowej Jadwigi i bł. ks. kmdr. ppor. Władysława Miegonia, zaś w Gdańsku św. Brata Alberta, św. Barbary, Bastion św. Elżbiety, św. Huberta, pl. św. Jana Apostoła, św. Piotra, św. Ducha, św. Trójcy, Zaulek św. Bartłomieja, rondo św. Jana de la Salle, Trakt św. Wojciecha oraz ul. Świętojańska.

W przeciwieństwie do Gdańska i Gdyni małe miasta archidiecezji charakteryzują się większym udziałem nazw ulic pochodzących od osób duchownych (por. ryc. 1 i 2). Na patrona wybierane są zarówno postaci związane z lokalną społecznością, jak i znane w całej Polsce. Wśród 62 nazw ulic wskazujących na osobę stanu duchownego najczęściej pojawia się papież Jan Paweł II: w Rumi znajduje się rondo jego imienia, w Redzie, Gdyni i Gdańsku aleje, w Pruszczu Gdańskim plac. Ponadto w Pucku nadano oryginalną nazwę – ul. Dziedziectwa Jana Pawła II. Interesujące są dzieje tej nazwy, zawarte w uzasadnieniu do stosownej Uchwały Rady Miasta. Otóż z propozycją zmiany nazwy ul. Cechowej na Jana Pawła II wystąpił w czerwcu 2008 r. do Burmistrza Miasta Puck ks. dr Jan Kaczkowski, Prezes Zarządu Puckiego Hospicjum Domowego pw. św. Ojca Pio w Pucku. Następnie burmistrz zwrócił się do właścicieli dziewięciu nieruchomości położonych przy ulicy Cechowej z prośbą o wyrażenie opinii w tej sprawie. Informacje o planowanej zmianie umieszczono ponadto w ogłoszeniach w różnych mediach. Ostatniego dnia września ks. Jan Kaczkowski złożył pismo do Przewodniczącego Rady Miasta, w którym prosił o nadanie ulicy nazwy Dziedziectwa Jana Pawła II. Umotywował to tym, że Jan Paweł II za życia wyrażał życzenie, by nie budowano mu pomników i nie nadawano jego imieniem ulic. W związku z brakiem jakiegokolwiek opinii od mieszkańców miasta dotyczących zmiany nazwy ulicy uznano, że nie ma potrzeby przeprowadzania kolejnych konsultacji społecznych i Rada Miasta Pucka uchwałą nr XXI/1/2008 z dn. 16 października 2008 r. zmieniła nazwę ulicy. Notabene wystąpiła tu zbieżność daty uchwały z „dniem papieskim”, obchodzonym tradycyjnie w Kościele w Polsce w rocznicę wyboru Karola Wojtyły na papieża.

Popularność patronatu Jana Pawła II na północy kraju trwa już od kilku dekad. W 1999 r. papież był patronem aż 24 ulic miast i wsi woj. pomorskiego²¹. Natomiast zaraz po papieżu najczęściej z osób duchownych wybierano ks. Bernarda Sychtę (9), działacza kaszubskiego, etnografa, językoznawcę i dramatopisarza, który w 2011 r. w archidiecezji gdańskiej patronował czterem ulicom (Gdańsk, Puck, Jastarnia, Rumia). Ponadto dwukrotnie w miastach archidiecezji pojawiają się ulice kapłanów urodzonych na ziemi kaszubskiej i zasłużonych dla regionu: ks. Leona Heykego (Rumia, ks. Heyki w Wejherowie) oraz bp. Konstantyna Dominika (Gdańsk, Gdynia). Podobnie dwa razy na tabliczkach ulic widnieją postaci zasłużonych kapłanów dla historii całego kraju: ks. Piotra Skargi (Pruszcz Gdański i Wejherowo) i kard. Stefana Wyszyńskiego (Gdańsk, „kardynała Wyszyńskiego” w Gdyni).

²¹ *Katalog...*, s. 52.

Warto zwrócić uwagę na zjawisko nadawania ulicom imion księży proboszczów pracujących w danym mieście. Przykładem jest Jastarnia, w której wśród pięciu ulic poświęconych kapłanom, aż cztery odnoszą się do miejscowych proboszczów. Pamięć o nich jest popularyzowana nawet na stronie internetowej gminy Jastarnia²². Wśród nich znajduje się ks. Paweł Stefański, proboszcz parafii w Jastarni w latach 1917–1947, inicjator i budowniczy kościoła w Jastarni, ks. Wojciech Kossak-Główczewski, kapelan „Daru Pomorza”, proboszcz Jastarni w latach 1947–1972, współbudowniczy kościoła, pomysłodawca procesji na plażę w dzień Wszystkich Świętych, ks. Hieronim Gołębiowski, pisarz i działacz regionalny, proboszcz w latach 1872–1887, ks. Ksawery Szynalewski, pierwszy proboszcz parafii w pobliskiej Kuźnicy, rozstrzelany w Piaśnicy²³.

Badania autorki materiałów kartograficznych pozwalają na spostrzeżenie, że zjawisko nadawania ulicom imion księży proboszczów, którzy przez wiele lat mieszkali i pracowali w mieście zaczęło się, w przypadku Gdyni, od II poł. lat 90. Do tej nowej grupy ulic należy ul. ks. Hilarego Jastaka, proboszcza śródmiejskiej parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w latach 1949–1984, Honorowego Obywatela Gdyni, mieszkającego w parafii do końca swego życia, ul. ks. Stanisława Zawackiego (dawniej ul. Boczna), proboszcza parafii Matki Boskiej Bolesnej w Orłowie w latach 1973–1998, pracującego w tej parafii od 1952 r. oraz ul. ks. Edmunda Makowskiego (dawniej ul. Arktyczna), proboszcza parafii oksywskiej w latach 1953–1996. Ponadto imieniem ks. Józefa Mowińskiego, pierwszego proboszcza parafii Podwyższenia Krzyża św. został nazwany w czerwcu 2002 r. skwer między ulicami Wielkokacką i Stawną w Witominie Leśniczówce, gdzie ustawiono pomnik Matki Bożej Gdyńskiej. Najmłodsza z gdyńskich ulic, których patronem jest proboszcz, znajduje się w Wielkim Kacku i nosi imię ks. Jana Pawła Siega. Ponieważ wymienione miejsca znajdują się blisko kościołów, przy których wiele lat proboszczowie pracowali, mają one wpływ na kształtowanie się więzi lokalnej i odrębności danej parafii i dzielnicy.

Na przykładzie Gdyni i Pucka warto zwrócić uwagę na przyrost i zmiany w strukturze nazw religijnych w ostatnich dekadach. W Gdyni liczba ulic i placów dedykowanych księżom i zakonnikom różnego szczebla w hierarchii kościelnej (brak w 1973 r., 13 w 2011 r.) przewyższyła liczbę ulic z przymiotnikiem „święty” i „błogosławiony” (4 w 1973 r., 11 w 2011 r.)²⁴.

Znamienne, że w Pucku wszystkie współczesne nazwy odnoszące się do religii zostały nadane po zmianie ustrojowej w 1989 r. W 1992 r. zmieniono ul. Janka Krasickiego na ul. Kościelną. W uzasadnieniu do Uchwały Rady Miasta

²² R. Struck, *Nazwy ulic naszej gminy*, <http://www.jastarnia.pl> (odczyt z dn. 24 czerwca 2011 r.).

²³ Biogramy sześciu kapłanów-patronów ulic archidiecezji gdańskiej (ks. Leona Heyke, bp. Ignacego Krasickiego, bp. Adama Stanisława Grabowskiego, ks. Hieronima Gołębiowskiego, ks. Bernarda Sychty i ks. Edmunda Roszczynialskiego) zob. *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992–1997, tom 1–4.

²⁴ *Plan Gdyni i Sopotu*, Warszawa 1973.

dowiedzieć się można, że „z pisemnym wnioskiem w sprawie przywrócenia dawnej nazwy” zwrócili się jej mieszkańcy, a „Rada Miasta jest władna dokonać tej zmiany”²⁵. Rok później zmieniono nazwy sześciu innych ulic noszących patronów lub inne nazwy z czasów komunistycznych (np. ul. XXV-lecia PRL), a wśród nich ul. Marchlewskiego na ul. ks. Bernarda Sychty²⁶. „Najnowszą” ulicą jest wspomniana już wcześniej ul. Dziedzictwa Jana Pawła II, nadana w 2008 r.

Podsumowując analizę zróżnicowania nazw ulic w miastach archidiecezji gdańskiej autorka postanowiła odnieść się do wniosków z analogicznych, ubiegłorocznych badań południowej Polski i miast wojewódzkich²⁷. Porównanie owo pomoże uchwycić wyjątkowość omawianego obszaru, jak i łączność, poprzez wspólne cechy, z kulturą religijną narodu. Nazewnictwo religijne ulic, alei, placów i innych części miast, zawartych w bazie TERYT Głównego Urzędu Statystycznego, stanowi niewielką grupę tematyczną w 12 miastach archidiecezji gdańskiej (średnio 4%), podobnie jak wśród 11 miast diecezji przemyskiej i rzeszowskiej (4,6%).

Nazwy ulic miast pomorskich jak i karpackich wskazują na ich pochodzenie z tradycji chrześcijańskiej, głównie rzymskokatolickiej, o czym świadczą ulice osób kanonizowanych, beatyfikowanych bądź wywodzących się z kleru czy stanu zakonnego.

Wśród nazw kultowych ulic co piąta dotyczy osoby kanonizowanej lub błogosławionej i zaczyna się zazwyczaj od słów „świętego” lub „błogosławionego”. Znamienne, że najczęściej spotyka się, w prawie co drugim mieście na północy, ul. św. Wojciecha, patrona nie tylko kraju, ale i archidiecezji gdańskiej. Na południu zaś mniej „popularnego” (tylko w Krośnie).

Więcej natomiast spotyka się ulic dedykowanych kapłanom, zarówno związanych z lokalną społecznością, jak i znaczących dla historii kraju. Najczęściej występującą nazwą w obu regionach, jak i we wszystkich miastach wojewódzkich, są różne części miast (rondo, aleja, plac, ulica) dedykowane Janowi Pawłowi II.

Zwraca uwagę wzrost liczby ulic poświęconych miejscowym proboszczom, usytuowanych blisko kościołów, przy których wiele lat pracowali, co niewątpliwie ma wpływ na kształtowanie się więzi lokalnej i odrębności danej parafii, dzielnicy (np. Gdyni) czy miasteczka (np. Jastarni).

Wnioski płynące z analizy nazw ulic miast pomorskich są zbieżne z tendencjami w polskim nazewnictwie miejskim w latach 1997–2003 wyróżnionymi przez Elżbietę Borysiak, która zwróciła uwagę na „wzrastającą liczbę nazw ulic od imion i nazwisk osób duchownych, zwłaszcza księży katolickich, w szczególności sposób zasłużonych dla miasta czy regionu” oraz nadawanie „osiedlom,

²⁵ Uchwała Nr XIII/9/92 Rady Miasta w Pucku z dnia 1992-09-18, w zbiorach autorki.

²⁶ Uchwała Nr XXIV/6/93 Rady Miasta w Pucku z dnia 1993-12-22, w zbiorach autorki.

²⁷ L. Przybylska, *Religijne elementy kultury niematerialnej wybranych miast karpackich*, „Roczniki Bieszczadzkie” 2010, nr 18, s. 265–272; L. Przybylska, *Nazwy sakralne...*, s. 165–175.

ulicom, placom, bulwarom czy skwerom nowych nazw pamiątkowych, związanych ze wzrostem kultu świętych i błogosławionych, szczególnie tych, którzy w ostatnich latach zostali kanonizowani i beatyfikowani przez Jana Pawła II²⁸. Przykładem tych ostatnich są gdyńskie ulice św. Faustyny i o. Pio oraz żukowska ul. Siostry Faustyny.

Analiza nazw religijnych ulic w archidiecezji gdańskiej oraz badania z geografii lingwistycznej w innych obszarach Polski uprawniają do wniosku, że udział hierotoponimów po pierwsze wypływa z wielkości jednostki osadniczej. W małych miastach karpackich, jak i pomorskich ponad połowę grupy nazw religijnych wywodzi się od osób duchownych i stanu zakonnego. W największych zaś miastach Gdyni i Gdańska, podobnie jak w Warszawie, udział ten jest dwukrotnie niższy, w związku z dużą liczbą ulic związanych bądź z tradycją monastyczną (np. ul. Cystersów w Gdańsku), bądź pochodzących od imion bogów starożytnych Egipcjan, Greków i Rzymian. Zaobserwowano różnice lokalne dotyczące bardzo małych miast, poniżej 5 tys. mieszkańców, sąsiadujących ze sobą, a charakteryzujących się skrajnymi wartościami udziału nazw związanych z religią. Przykładem jest Jastarnia, w której co 10. ulica należy do omawianej grupy oraz Hel bez jakiegokolwiek nazwy sakralnej. Podobnie jak karpacka Dukla i Kołaczyce z 12% udziałem nazw religijnych i Rymanów 0%.

Po drugie nazwy sakralne ulic związane są z historią miasta i regionu. Przeszłość struktury wyznaniowej diecezji ma swoje odzwierciedlenie, niewielkie pod względem liczby ulic, ale jakże ukazujące ich specyfikę, porównując dwa odległe obszary Karpat i Pomorza. Tylko jedna nazwa w Gdańsku (ul. Menonitów) i dwie w Sanoku (ul. Żydowska i ul. Cerkiewna) wskazują jednoznacznie na inną niż katolicka tradycję. Wymienione ulice są dowodem, iż nazwy ulic „mówią”, są zapisem historii regionu, w tym także jego zmiennej struktury wyznaniowej. Podobnie przez wiele pokoleń katolicka społeczność Jastarni i sąsiadujący protestancki przez wieki Hel oraz odmienny skład zawodowy ich mieszkańców w powojennych czasach (środowisko miejscowych rybaków w Jastarni, jednostka wojskowa na Helu) wpłynęły na obraz współczesnej urbanonimii archidiecezji gdańskiej.

Literatura

Statystyka Diecezji Kościoła Katolickiego w Polsce 1992-2004, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Warszawa 2006.

Alfabetyczny spis nazw ulic i placów w mieście Puck (stan na dzień 10.06.2011 r.), w zbiorach autorki.

Bank Danych Lokalnych, <http://www.stat.gov.pl> (odczyt z dn. 30 czerwca 2011 r.).

Borysiak E., *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, w: *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005, s. 43-49.

²⁸ E. Borysiak, *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, w: *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005, s. 43n.

- Borzyszkowski J., *Kościół katolicki a Kaszubi i „sprawa kaszubska” w XIX i XX wieku*, w: *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X-XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001, s. 236-264.
- Breza E., *Nazwy kultowe na Pomorzu Gdańskim*, „Acta Universitas Lodensis. Folia Linguistica” 1993, nr 27, s. 15.
- Buczyński M., *Pamiętkowe nazwy miejscowe w językach słowiańskich*, Lublin 1997.
- Historia Gdańska*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993-1998, t. 3-4.
- Czerny A., *Teoria nazw geograficznych*, Warszawa 2011.
- Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992-1997, t. 1-4.
- Jaracz M., *Sposoby nominacji bydgoskich kościołów i kaplic*, w: *Nazwy mówią*, red. M. Pająkowska-Kensik, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2004.
- Katalog ulic województwa pomorskiego*, Gdańsk 2000.
- Krajowy Rejestr Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju*, baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego, <http://www.stat.gov.pl/GUS> (odczyt z dn. 16 czerwca 2011 r.).
- Kuklik M., *Tryptyk helski*, cz. 1, do 1920 r., Gdańsk 2010.
- Obracht-Prondzyński C., *Rola Kościoła i wartości związanych z religią w życiu społeczności kaszubskiej (ze szczególnym uwzględnieniem okresu po II wojnie światowej)*, w: *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X-XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001, s. 292-315.
- Plan Gdyni i Sopotu*, Warszawa 1973.
- Przybylska L., *Nazwy sakralne ulic miast wojewódzkich*, „Peregrinus Cracoviensis” 2011, z. 22, s. 165-175.
- Przybylska L., *Religijne elementy kultury niematerialnej wybranych miast karpackich*, „Roczniki Bieszczadzkie” 2010, nr 18, s. 265-272.
- Przybylska L., *Zróżnicowanie przestrzeni sakralnej Gdyni*, Gdynia – Pelplin 2008.
- Przybylska R., *Wstęp do nauki o języku polskim. Podręcznik dla szkół wyższych*, Kraków 2003.
- Struck R., *Nazwy ulic naszej gminy*, <http://www.jastarnia.pl> (odczyt z dn. 24 czerwca 2011 r.).
- Uchwała nr XIV/530/99 Rady Miasta Gdyni z 29 grudnia 1999 roku*, w zbiorach autorki.
- Uchwała Nr XIII/9/92 Rady Miasta w Pucku z dnia 1992-09-18*, w zbiorach autorki.
- Uchwała Nr XXIV/6/93 Rady Miasta w Pucku z dnia 1993-12-22*, w zbiorach autorki.
- Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006-2008*, Warszawa 2010.

Religious street names of the Archdiocese of Gdansk

Summary

The aim of the paper is to show the kinds and spatial differentiation of street names related to religion in cities and towns of the Archdiocese of Gdansk. There are only 173 street names (4%) originated from religious culture among 4296 streets in 12 urban units. The database TERYT of Central Statistical Office in Warsaw was the source of information about official street number and names in the cities. Religious street

names (also called in literature sacral or cult names) of Gdansk archdiocese towns indicate mainly Roman Catholic tradition (99%). Only Mennonites St. in Gdansk comes from other Christian denominations and 48 street names derive from non-Christian origin like ancient Greek and Roman religions, Slavic and Baltic religions. The most frequently chosen street name is John Paul's II and St Adalbert (patron saint of Gdansk archdiocese and Poland) which are present in every other town. Contrary to Gdansk and Gdynia small towns characterise a bigger share of street names coming from clergymen. The participation of religious street names differs very much from 0% in Hel to 10,2% in neighbouring Jastarnia which is connected to their dissimilar history. Since 1989 local governments often came back to pre-war street patrons and started to give names after recently died priests of merit to local community.

Keywords: Archdiocese of Gdansk, patron saints, streets' names.